

VAD BÖR MAN GÖRA?

Hittills har praktiskt taget alla marinarkeologiska fynd, speciellt just de under vattnet, påträffats genom sportdykare och andra amatörer. Detta har mestadels skett på muntliga uppgifter, från fiskare och annan orsbe-folkning. Här finns alltså två centrala fakta att hålla i åminnelse, kon-centrerat uttryckt 1) sportdykare 2) muntliga uppgifter. Utan värdering sin-semellan, de behövs båda två.

Om de nu inte kommit till som ovan, det finns ju undantag, så kunde de ändå i nästan alla fall ha lokaliserats på detta sätt.

Skall således våra uv-fynd någonsin kunna erkännas som fornyfynd och be-handlas som sådana, skyddas som sådana, så måste våra kuster inventeras. För den händelse vi överhuvudtaget vill ha material så vi kan prioritera de mest intressanta objekten för undersökning gäller samma sak. Det görs alltså som ovan antytts i små, små portioner genom ideella insats-er. Men det är ju barockt att tro att man skall kunna göra det på ideell grund längs en flera hundra mil lång sträcka!

Att inventera muntliga uppgifter är inte någon rimlig ideell uppgift. Det tar alltför lång tid. Jag ägnade själv fyra år åt Norrlandskusten. Lika gärna kunde jag ha satsat de fyra åren på sträckan Arholma-Furusund utan att ändå bli uttömmande. Dessutom måste ju lokaliseringsjobb och intervjuer kun-na fortsätta. Hur lång tid tar det? Tjugo-trettio år? Hundra år?

Denna bit av inventeringen måste alltså förbli ett musealt ansvar, i uppdrag åt yrkesmän och -kvinnor, etnologer och arkeologer, i någon mån åt språk-folk. Däremot skall sportdykare och deras klubbar få i uppdrag att jobba med de på detta sätt insamlade uppgifterna.

Dykarna är ju fortfarande de enda som överhuvudtaget ser landskapet under vatten, de är av helt utslagsgivande betydelse för upptäckten av vårt mari-tima arv.

Jag kan nämna att vissa delar av den kust jag inventerat på muntliga upp-gifter hittills givit över 90 % utdelning på de tips dykare fått av mig.

Fullföljandet, som rapporter och systematisk täckning och koll av vad som händer måste också vara ett rent musealt ansvar!

Så måste en inventering gå till: det är det enda rimliga sättet. Det är inte dyrt, det kräver inte en massa invecklade apparater, utom möjligen en eller ett par sjsyssta hjärnor, god tur och massor av humor. Dykarna sitter just nu och väntar på trovärdiga initiativ från museerna. Men vad gör då mu-seerna?

Sjöhistoriska museets verksamhet på området är ju nedlagd under de närma-ste åren. Alltså måste andra ta vid. Vilka? Det verkar i och för sig läg-ligt att ställa den frågan eftersom det redan 1975 (se ledaren) ställts i ut-sikt att även de maritima fornminnesärendena skulle föras ut på länsplanet.

Den politiken verkar högst rimlig, med tanke på decentraliseringstanken i allmänhet och på ett antal arbetslösa marinarkeologer. Meddelanden har som nämnts i ledaren frågat länsstyrelser och läns museer om deras beredskap på detta plan.

Ett av svaren låter i och för sig rimligt: "Skall ärendena decentraliseras till länsstyrelserna förväntar vi oss att från de centrala myndigheterna erhålla en noggrann förteckning och inmätning på ekonomiska kartan av de fornlämningskyddade vraken samt synpunkter på målsättning och prioritering (svaret från Kalmar län)."

Det är nog bara att ringa upp Sjöhistoriska för att få uppgifter om det hundratal vrak som finns i Stockholms skärgård. Men eftersom svaret kommer från Kalmar län så får nog myndigheten vänta bra länge. Nu råkar det vara så, att just Kalmar län har inte mindre än två inventeringar gjorda om muntliga uppgifter, den ena i Kalmarsund i länshuvudstadens direkta närhet, den andra i Mönsteråstrakten. Det är ju bara att fortsätta, om man vill ha ett eget vrakregister.

Regionala kulturminnesvårdare måste fatta att de måste göra det själva, om det skall bli nå't. De måste själva värdera det arv de slår vakt om på sina egna bottnar och vid sina egna stränder. De måste själva se till att inventeringar av muntligt material görs systematiskt. De måste själva se till att efterarbetet flyter och samarbetet med sportdykarna fortsätter. Att förvänta sig detta från en central myndighet är orimligt. Vad denna myndighet framförallt kan bidra med är de uppgifter som bara finns på centralt håll nämligen äldre uppgifter om förlisningar ur arkiv m m. Men detta är enbart av värde när vraket redan är funnet, inte för att lokalisera det. Och det var ju det som efterlystes ovan.

Dock pekar givetvis detta svar på den viktigaste förutsättningen för arbetet, nämligen inventering! Och det är här utomordentligt bråttom. De muntliga traditionerna växer inte på träd, de dör i stället ut just nu med förfärande hastighet.

Tyvärr finns det flera län som liksom det citerade har fått för sig att det bara är att sitta och vänta. I Hallands län anser sig länsstyrelsen "sakna anledning att vidta någon åtgärd," Stockholm anser sig inte "böra initiera någon beredskap på området."

Från läns museet i Halland meddelas dock att kulturminnesvårdsprogrammen också kan trycka på behovet av ökad inventering av de marinarkeologiska objekten. Hoppfullt är också det samarbete som Skånelands båda län under 1980 avslutar med Malmö museums sjöhistoriska avdelning som expertinstans. Emellertid framgår det inte av de svaren hur man tänkt sig att själva inventeringen skall gå till. Att någon sådan inte gjorts är däremot säkert.

Det är nu att märka att redan havsresursutredningen (SOU 1972:43) föreslog, "att ett register över påträffade gamla vrak och andra fornlämningar på havsbotten upprättas (s 116)."

Sjöhistoriska museet i Stockholm har också gjort så gott man har kunnat.

Decentralisering

Den decentralisering som vi talat om ovan verkar inspirerande på flera länsantikvarier. Stockholms län svarar t ex att ett sådant beslut skulle, med tanke på Stockholms läns starka vattenanknytning innebära en rad nya och intressanta arbetsuppgifter." Likaså är Uppsala län mycket positivt, liksom Skaraborgs m fl.

Detta är säkert en fråga om aktivitet och framsynthet överhuvudtaget. Finns de så finns intresset, finns de inte, ja, då håller man sig till paragraferna och inte ett steg längre.

Det är ju inte heller fråga om att i t ex fallet Stockholm decentralisera in absurdum. Här är det ju fortfarande högst rimligt att Sjöhistoriska museet fortfarande är handläggare. Det är ju också där museet tidigare gjort sin största insats. Likaså bör naturligtvis Göteborgs och Bohuslän ha sin central klar i Sjöfartsmuseet i Göteborg, liksom Blekinge i Marinmuseet, Skåneland, d v s Kristianstads och Malmöhus län tycks redan lystra till Malmö sjöfartsmuseum. I några fall förefaller en decentralisering till något museum i trakten med sjöfartsinriktning också rimlig, t ex runt Väneren och Vättern.

Men i de övriga fallen skulle ju närmast läns museernas kompetens och personal behöva utökas. Läns museet i Västerbotten svarar efter samråd med länsantikvarien att "en utökning av arbetsuppgifterna kräver naturligtvis en motsvarande ökning av den personella resursen. I det nu aktuella fallet rör det sig samtidigt om en utvidgning av kulturminnesvårdens kompetensområde." Hallands län påpekar dessutom att "det vore därför önskvärt att arkeologer med marinarkeologisk utbildning knöts till de regionala institutioner som bedriver större undersökningsverksamhet i egen regi." Uppsala län pekar även på att en beredskap på området "torde också förutsätta personalförstärkningar på länsstyrelser och/eller läns museer."

Attitydförändring

I förordet till Cederlund/Lövstrand: Arkeologi under vatten(1970) påpekar Per Lundström, chefen för Sjöhistoriska museet, att Östersjön är "världens förnämsta undervattensarkeologiska skattkammare." Påståendet har inte mindre fog för sig tio år senare.

Vi har alltså i Sverige inför världen och inför oss själva ett unikt ansvar. Sverige har som bekant den största biten av alla länderna runt Östersjön.

Men slutsatserna angående beredskap och kunskap på området har inte svarat mot ansvaret. Till detta behövs en väsentlig attitydförändring hos flertalet kulturminnesvårdare. I och för sig kan få av dem veta vad det rör sig om, eftersom enbart ett fåtal har lärt sig dyka. Dykare rekryteras märkligt

nog ur helt andra skikt i samhället.

Som ett exempel på en framsynt inställning i våra svar vill vi särskilt framhålla det vi fått från Örebro län. Observera då att detta är ett inlandslän som ändå är lättare (därmed inte sagt att det är befogat!) att nedvärdera än de stora kustlänen; "Otvivelaktigt kan även inlandslänet Örebro län erbjuda mycket av marinarkeologiskt intresse, inte blott vad gäller Hjälmarén och Vättern utan även- och inte minst- vad avser insjöarna och vattendragen inom bergshanteringen (malm, kalksten, manufaktur). De fysiska lämningarna är många och traditionskunskapen ännu en tid -om än kort- stark och levande."

Som kontrast kan framhållas ett svar från Kronobergs länsmuseum, som tvärt- emot nedvärderar sitt eget läns kulturhistoriska värde på området, därtill på ett ironiskt sätt som inte kan få stå opåtalat:

"Kronobergs län är som inomlandslän av mindre betydelse från marinarkeologisk synpunkt. Sjöfarten har inte varit särskilt anmärkningsvärd och den uppnådde nämnvärd omfattning först under 1800-talets andra hälft då flera små ångfartyg genomförde regelbunden gods- och personbefordran i de större sjöarna. Denna verksamhet är dokumenterad och Smålands museum håller fortfarande ett av dessa fartyg vid liv. Övriga torde ha skrotats, och någon tradition om förlisning har icke läns museet kännedom om.

Exploateringstrycket i eller vid vatten är i länet knappast av sådan omfattning att kulturminnesvården har anledning frukta skador på presumtivt marinarkeologiskt material. Erfarenheterna har visat att det sjunkna gods som förekommer i någon omfattning är stockbåtar. Av dessa framkommer det årligen åtminstone någon."

Det framgår även av detta svar att någon marinarkeologi inte särskilt beaktats i länets regionala kulturminnesvårdsprogram. Det förvånar inte.

Meddelanden kan inte heller motstå frestelsen att ytterligare kommentera svaret. Till att börja med tycks det vara underförstått att stockbåtar är av totalt ointresse, tydligen då särskilt de som hamnat under Smålands museums domvärjo. Det kan ju vara rätt i just detta fall, men troligare är att en i ämnet okunnig person vädrar sina egna högst personliga åsikter.

Att ett länsmuseum inte känner till traditioner om förlisningar är inte heller så förfärligt ovanligt. Det betyder inte att traditionerna inte finns. Detta rent principiellt. Vi tror inte heller att 1800-talstrafiken är det som konstituerar Kronobergs läns marinarkeologiska intresse.

Däremot vill vi påpeka att just i Kronobergs län (Braås socken) av dykare på träffats en helt unik broanläggning i sjön Örken, c 200 m lång, av imponerande mått och bevaringsgrad. Den är troligen av medeltida ursprung. För den händelse att rapporten därom inte skulle vara känd för tjänstemännen på Smålands museum! Flera anläggningar framför medeltida befästningar är f ö kända i länet.

Grannlänet (Jönköpings) har enkelt och stillsamt låtit veta, att beredskap för skydd, besiktning och undersökningar saknas utöver museets men att: "Målsättningen är att denna beredskap förstärks."

Det var tur det, höll vi på att säga. Om Vättern har vi nämligen mycket att säga. (En del kommer i nr 2/80, om insjöarkeologi m m!)

När i svaret från Kalmar län marinarkeologin inplaceras som "en del av den översiktliga skildringen av skeppsfartens utveckling" touchar vi därmed vid det andra momentet där en attitydförändring behövs.

Marinarkeologin är nämligen inte bara skeppsvrak under vattnet. Denna specialitet kallar vi undervattensarkeologi- och inte ens den omfattar bara vrak under vattnet utan även andra anläggningar eller avlagringar som åstadkommit av människor. Marinarkeologin kan självfallet även omfatta fartyg och de andra fenomenen på land om landhöjning förpassat dem dit. Ämnet skildrar hela vår äldre maritima kultur i arkeologisk belysning (citat från ett föredrag av Carl-Olof Cederlund (se sid. 12))

Dels innebär det att nya områden helt enkelt måste inmutas som fornlämningar. Meddelanden försöker belysa detta! Dels betyder det att både vrak och andra lämningar måste ses i relation till sin omgivning och sitt sammanhang på ett mera tvärfackligt sätt än tidigare. Crumlin-Pedersen har nyligen gjort ett intressant försök (se Meddelanden nr 1/79 s 28)

Det är en väldig men inspirerande uppgift som museerna måste vara med om att lösa. Och som framhålles i svaret från Västerbottens museum: detta "förutsätter ett gott samarbete med gruppen sportdykare." Hittills har vi mest sett ett ensidigt utbyte. Inte konstigt då att den givande parten har tröttnat.

Sammanfattning:

- 1) Inventering måste göras nu- om några år är det försent!
- 2) Detta måste initieras regionalt!
- 3) Att etablera ett gott och fungerande samarbete mellan sportdykare och museer tar årtal. Det gäller att dra igång snarast!

Christer Westerdahl (Sthlm)

